

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ДАНИЛОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК 377.3(477.7)(09)

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1958-1998 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: кандидат педагогічних наук, доцент
ЖОРОВА Ірина Ярославівна,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
КОЗЛОВСЬКА Ірина Михайлівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
професор кафедри педагогіки і психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАДУН Ніна Олексіївна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 1 липня 2015 р. о 12.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 29 травня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Глобалізаційні й інтеграційні процеси, що стали провідними в суспільних перетвореннях, визначили серед основних завдань освітньої галузі модернізацію професійної освіти відповідно до європейських стандартів. Першорядного значення набуває проблема якісної підготовки кваліфікованих робітників, які володіють професійними компетенціями, вміють працювати в умовах сучасного ринку праці, здатних до неперервної самоосвіти. У контексті пошуку оптимальних шляхів реформування професійно-технічної освіти актуальним є творче переосмислення її історичного розвитку в другій половині ХХ століття. Саме в цей час творився унікальний досвід розбудови системи підготовки кваліфікованих робітників на ґрунті суспільних потреб та пошуку нового змісту цієї освіти. Отже, виникає необхідність екстраполяції конструктивних ідей в інноваційні перетворення, що відбуваються у сучасному освітньому просторі.

Пріоритетні напрями й організаційні засади професійно-технічної освіти України визначені у низці законодавчих актів (закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ ст.»), Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр.) та в інших нормативно-правових документах.

Розвиток професійно-технічної освіти в різних регіонах країни мав свої особливості, зумовлені соціально-економічними чинниками, специфікою промислового виробництва. Освітнянські процеси на Півдні України розвивалися в контексті народногосподарських потреб регіону у кваліфікованих робітничих кадрах. Специфіка економіки краю, суспільного життя вимагала домінування професійно-технічних навчальних закладів сільськогосподарського, водно-меліораційного та судноремонтного профілів.

У другій половині ХХ ст. відбувалися пошуки нового змісту професійно-технічної освіти. Особливої уваги й досі вимагають питання підготовки кваліфікованих робітників Півдня України з метою впровадження й поширення інноваційних форм професійно-практичної підготовки учнів.

Творче використання прогресивних ідей, виявлених на основі ретроспективного аналізу педагогічного досвіду розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр., дають змогу подолати *суперечності* між:

- необхідністю реформування системи професійної освіти в контексті принципу децентралізації та неповнотою поширення досвіду вирішення цього питання в регіонах;
- нагальною потребою модернізації професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і недостатньою екстраполяцією досягнень професійного вишколу минулого в сучасних навчальних закладах;

– важливістю осмислення історичного досвіду розвитку професійно-технічної освіти Півдня України і незначною кількістю історико-педагогічних досліджень цієї проблеми.

Історичний досвід розвитку професійно-технічної освіти завжди був предметом досліджень науковців. Питання історії професійно-технічної освіти в Україні висвітлювали О. Аніщенко, С. Батишев, А. Веселов, І. Лікарчук, М. Пузанов, С. Ситняківська, М. Соловйов, Г. Терещенко, М. Харламов, О. Хромова й інші.

Теоретичні та методичні засади організації навчання у закладах професійно-технічної освіти обґрунтовані в науковому доробку Р. Гуревича, О. Дубинчук, І. Козловської, С. Ніколаєнка тощо. На сучасному етапі значно підвищився інтерес до дослідження змісту і форм організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах (В. Зайчук, Н. Ничкало, Н. Падун та ін.). Проблемам підготовки кваліфікованих робітників присвячено праці А. Булгакова, А. Веселової, І. Воеводського, Н. Глазунової, О. Коханка та інших учених.

Розвиток професійно-технічної освіти в різних регіонах України висвітлений у працях В. Головінова, Я. Нагрибельного, І. Ніточко, І. Павлика, Д. Пенішкевич, І. Петрюк, Н. Слюсаренко, М. Яценка тощо. Також низку наукових досліджень щодо організації навчально-виробничого процесу і методичної роботи в навчальних закладах професійно-технічної освіти здійснено І. Жоровою, В. Кузьменком, Т. Поповою, Н. Смоляною, О. Черкашиною й інших.

Аналіз наукових праць, психолого-педагогічної й методичної літератури засвідчує, що, незважаючи на досить широкий спектр досліджень у галузі розвитку професійно-технічної освіти в Україні та її регіонах, підготовки кваліфікованих робітників, нерозкритим залишилось питання генезису профтехосвіти на Півдні України, зокрема у другій половині ХХ ст. Передусім це стосується вивчення динаміки розвитку навчальних закладів у південних областях країни, проблеми організації навчання в цих закладах, співвідношення цілей зі змістом законодавчих і нормативних документів.

Вагомість об'єктивного осмислення історичного досвіду розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України, необхідність удосконалення підготовки робітничих кадрів, відсутність фундаментальних історико-педагогічних досліджень щодо означеної проблеми та потреба подолання виявлених суперечностей зумовили актуальність і вибір теми дисертації **«Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України (1958-1998 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження є складовою науково-дослідної роботи КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» «Теоретико-методологічні основи вдосконалення системи освіти та поліпшення її кадрового забезпечення» (державний реєстраційний номер 0104U010624). Тему дослідження затверджено вченою радою КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (протокол № 4 від 23.09.2011 р.)

та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 26.03.2013 р.).

Об'єкт дослідження – розвиток професійно-технічної освіти України у другій половині ХХ ст.

Предмет дослідження – організаційні та змістовно-технологічні основи розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр.

Мета дослідження: на основі ретроспективного аналізу визначити особливості й тенденції розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ ст. та окреслити перспективи творчого використання досвіду в умовах сучасної підготовки кваліфікованих робітників.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан дослідженості проблеми розвитку професійно-технічної освіти у вітчизняній теорії й практиці та з'ясувати передумови її становлення.
2. Виокремити періоди розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ ст. і виявити їх провідні тенденції.
3. Охарактеризувати зміст та організацію розвитку професійно-технічної освіти південного регіону України у досліджуваній період.
4. Окреслити перспективи використання творчих ідей розвитку професійно-технічної освіти Півдня України в сучасній системі профтехосвіти.

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано комплекс взаємодоповнювальних методів досліджень: *порівняльний аналіз* (теоретичний аналіз наукових джерел і нормативної документації з питань розвитку професійно-технічної освіти, порівняння, класифікація, визначення поняттєво-категоріального апарату); *системно-історичний* (для розгляду історичних передумов, оновлення змісту, форм і методів роботи з професійної освіти), *хронологічний і діахронний* (для дослідження процесу розвитку професійно-технічної освіти та її періодизації); *пошуково-бібліографічний* (систематизація і класифікація педагогічної, методичної літератури, архівних матеріалів, документів, періодичної преси з проблем організації й розвитку професійно-технічної освіти); *критичний аналіз наукової та методичної літератури, практичного досвіду* (вивчення, систематизація й узагальнення вітчизняного досвіду розвитку професійно-технічної освіти); *структурно-системний аналіз змісту, форм, методів і засобів навчання* (узагальнення виявлених здобутків та їхньої інтерпретації щодо сучасної освіти; окреслення можливостей творчого використання набутого досвіду розвитку професійно-технічної освіти).

Джерельну базу дослідження становлять наукові праці та публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених середини ХХ – початку ХХІ століття (монографії, рукописи дисертацій,

автореферати, підручники, навчальні та методичні посібники, статті), законодавчі й нормативні акти, статистичні збірники, матеріали з'їздів, конференцій, нарад із народної освіти, навчальні плани, навчальна література досліджуваного періоду, матеріали фондів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Ф. 4609), державного архіву Херсонської області (Ф. Р-3598), державного архіву Миколаївської області (Ф. Р-2796, Ф. Р-5990, Ф. Р-6088, Ф. Р-6090); фонди бібліотек: Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України, державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. Сухомлинського НАПН України, бібліотеки Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державної науково-технічної бібліотеки України, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара, Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова; Інтернет-ресурси.

Хронологічні межі дослідження визначено періодом другої половини ХХ ст. тому, що саме в цей час відбулися суттєві реформи у професійно-технічній освіті. *Нижня межа (1958 р.)* визначається прийняттям Верховною Радою СРСР Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР», що зумовило перетворення всіх типів навчальних закладів трудових резервів на професійно-технічні училища. *Верхня межа (1998 р.)* пов'язана з прийняттям першого в історії України Закону «Про професійно-технічну освіту», що визначав нову парадигму підготовки кваліфікованих робітників, правові засади функціонування системи та створення нових типів навчальних закладів.

Територіальні межі дослідження. Опрацьовані архівні матеріали (статистичні звіти про мережу профтехучилищ) дають підстави стверджувати, що в досліджуваній період Українську РСР було умовно поділено на економічні райони. До Південного району відносили Кримську, Миколаївську, Одеську і Херсонську області. Кримська область у дисертаційному дослідженні не розглядалась, оскільки отримала автономію у складі незалежної України (1992 р.).

Територія, яка охоплює Одеську, Миколаївську та Херсонську області, має свою цілісність і специфіку, що потребує всебічного вивчення. Цей регіон відзначається спільністю, що пов'язана з особливостями історичного розвитку Півдня України, перебуванням означених областей у межах однієї Херсонської губернії, економічною специфікою, принципами територіально-адміністративного поділу сучасної України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні вітчизняного досвіду розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ ст. в історичній ретроспективі. Сутність наукової новизни виражається також у тому, що *вперше*:

– розкрито особливості розвитку професійно-технічної освіти південного регіону України у 1958-1998 рр. (взаємозумовленість і взаємозалежність профілізації закладів від напряму розвитку економіки регіону; проектування інноваційних форм роботи й поширення в освітній галузі

України; організація підготовки робітничих кадрів на тлі уніфікаційних змін системи освіти тоталітарної держави);

– обґрунтовано періодизацію історії розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України досліджуваного періоду та визначено провідні тенденції: I період (1958-1968 рр.) – становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України, протягом якого всі навчальні заклади трудових резервів було перетворено на міські й сільські професійно-технічні училища; II період (1969-1987 рр.) – інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України, який характеризується підготовкою кваліфікованих робітників із отриманням повної загальної середньої освіти у професійно-технічних навчальних закладах; III період (1988-1998 рр.) – суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України, коли було розпочато процес інтеграції системи професійно-технічної й народної освіти, що характеризувався прогресивними тенденціями та регресивними процесами розвитку профтехосвіти;

– з'ясовано передумови становлення системи професійно-технічної освіти на Півдні України (територіальне розташування, що зумовило певний розвиток економіки регіону; зростання промислового виробництва й економічного розвитку країни; потреба виробництва у кваліфікованих робітниках; уніфікація змісту, форм і методів навчання тощо);

– охарактеризовано історико-педагогічні відомості про організацію та зміст професійно-технічної підготовки на кожному етапі;

– визначено соціально-економічні (соціальні, економічні, освітні), структурно-організаційні (структура системи професійно-технічної освіти та її організація), змістовно-технологічні (зміст, форми і методи професійної підготовки учнів) чинники розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у визначених хронологічних межах;

– актуалізовано можливості творчого використання історико-педагогічного досвіду в системі професійно-технічної освіти України за сучасних умов (оновлення змісту освіти відповідно до регіонального компоненту, удосконалення класифікатора професій, створення нових типів професійно-технічних навчальних закладів, запровадження дуальної системи навчання, сучасних інноваційних технологій у навчально-виховний процес, стимулювання роботодавців до участі в підготовці кваліфікованих робітників тощо);

Уточнено понятійно-категоріальний апарат щодо професійно-технічної освіти та введено його у програму спецкурсу для студентів і викладачів; а також джерелознавче поле проблематики, що дало змогу поглибити й конкретизувати відомості про розвиток профтехосвіти.

Подальшого розвитку набули положення, що розкривають тенденції розвитку професійно-технічної освіти в Україні у другій половині XX ст., та шляхи їх творчого використання в сучасних професійно-технічних навчальних закладах.

До наукового обігу введено невідомі й маловідомі архівні документи, історичні факти і статистичні дані з історії професійно-технічної підготовки на Півдні України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дослідженні теоретичні положення й висновки можуть бути враховані у процесі подальшого вдосконалення підходів до розвитку професійно-технічної освіти.

Проаналізований і узагальнений позитивний досвід може бути застосований в роботі професійно-технічних та вищих навчальних закладів під час викладання дисциплін історико-педагогічного циклу, підготовки курсових і дипломних робіт, а також для написання підручників і навчальних посібників.

Практичне застосування отримали програма спецкурсу «Організаційно-методичні засади підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах Півдня України в другій половині ХХ ст.» та методичні рекомендації «Підготовка кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ ст.».

Основні результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних робітників (довідка про впровадження № 01/21-50 від 26.01.2015 р.), КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка про впровадження № 01/23-40 від 27.01.2015 р.), Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (довідка про впровадження № 07-10/273 від 13.02.2015 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ) (довідка про впровадження № 68-15-76 від 30.01.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, що містить результати дослідження, отримані автором одноосібно. В опублікованій зі співавтором праці [23] автору належить аналіз основних етапів розвитку професійно-технічної освіти на Херсонщині.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом їх оприлюднення на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Шуйская сессия студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых» (Шуя, 2013 р.), «Управління післядипломною освітою: реалії, тенденції, перспективи» (Херсон, 2013 р.), «Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика» (Херсон, 2013 р.), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Київ-Вінниця, 2014 р.), «Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka» (Сопот, 2014 р.), «Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика» (Херсон, 2014 р.), «Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение» (Биробиджан, 2014 р.); *всукраїнських*: «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження)» (Херсон, 2012 р.), «Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді» (Херсон, 2012 р.), «Інновації в

підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу» (Херсон, 2013 р.), «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013 р.), «Психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки фахівців технічного, економічного та гуманітарного профілю» (Херсон, 2014 р.), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014 р.); *обласних*: «Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність» (Херсон, 2013 р.), «70-річний шлях Херсонської області – досягнення та перспективи розвитку» (Херсон, 2014 р.), «Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення» (Херсон, 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації відображено у 25 публікаціях, з них: методичні рекомендації, програма спецкурсу, 8 статей у фахових виданнях України, 5 публікацій у міжнародних виданнях (з них 2 – у періодичних виданнях), 10 матеріалах і тезах науково-практичних конференцій.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування, з них 101 – архівні матеріали), 22 додатків. Загальний обсяг тексту дисертації становить 274 сторінки. Основний текст – 182 сторінки. Робота містить 23 таблиці, 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, аргументовано його хронологічні межі; визначено предмет, об'єкт, мету, завдання роботи; представлено методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; подано відомості про їх апробацію та впровадження.

У першому розділі **«Розвиток професійно-технічної освіти як історико-педагогічна проблема»** обґрунтовано теоретичні аспекти, сутність, зміст і структуру професійно-технічної освіти. Здійснено аналіз поняттєво-термінологічного апарату дослідження.

У роботі професійно-технічну освіту трактуємо як процес трудової соціалізації особистості, що забезпечує її орієнтацію й адаптацію в професійному середовищі, оволодіння певним рівнем кваліфікації, неперервне зростання компетентності, майстерності та розвиток здібностей у галузі професійної діяльності.

З'ясовано, що розвиток професійно-технічної освіти в Україні був предметом дослідження багатьох учених різних галузей науки та здійснювався за такими напрямками: опрацювання теоретичних і методичних засад організації навчання у закладах професійно-технічної освіти (Р. Гуревич, І. Жорова, І. Козловська, В. Кузьменко, В. Радкевич), професійної педагогіки, історії професійно-технічної освіти в Україні (А. Веселов, О. Коханко, І. Лікарчук, Н. Ничкало, М. Пузанов, С. Ситняківська, Г. Терещенко), підготовки кваліфікованих робітничих кадрів (В. Зайчук, Н. Падун, Л. Сушенцева), розвитку

професійно-технічної освіти окремих регіонів (В. Головінов, І. Ніточко, І. Павлик, Н. Слюсаренко), організації навчально-виробничого процесу і методичної роботи у професійно-технічних навчальних закладах (Т. Попова, Н. Смоляна, О. Черкашина) тощо.

Встановлено, що, незважаючи на досить широкий спектр і вагомі результати досліджень в галузі розвитку професійно-технічної освіти України та підготовки робітників у таких закладах, малодослідженим залишилось питання розвитку профтехосвіти на Півдні України у другій половині ХХ ст.

Система трудових резервів, яка була основою професійно-технічної освіти, забезпечувала народне господарство робітничими кадрами. Проте, у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу наприкінці 1950-х років, вона не могла задовольняти потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях. На основі опрацьованих історико-педагогічних джерел висвітлено основні передумови створення системи професійно-технічної освіти, провідним завданням якої мала стати підготовка робітничих кадрів для виробництва, сільського господарства, промисловості, сфери послуг. До таких передумов належать: територіальне розташування південноукраїнських земель; аграрний характер економіки; розвиток суднобудування; багатонаціональність регіону; тоталітарний режим, де домінуючу роль відігравала партія; зростання промислового виробництва; мінімізація типів навчальних закладів; вузький перелік напрямів підготовки; повне матеріально-технічне та навчально-методичне державне забезпечення; відставання підготовки робітників у системі трудових резервів від загального рівня економічного й культурного розвитку країни; різні терміни навчання; уніфікація змісту, форм і методів навчання; використання авторитарно-силових засобів виховання тощо.

У низці досліджень з історії професійної підготовки робітників здійснювалися спроби визначення й обґрунтування етапів, з яких склалися основні періоди становлення, функціонування і розвитку професійно-технічної освіти в Україні. Аналіз соціально-економічних трансформацій на Півдні України дозволив визначити періоди й адекватні їм тенденції розвитку професійно-технічної освіти досліджуваного регіону у 1958-1998 рр., а саме: становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України (1958-1968 рр.), інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України (1969-1987 рр.), суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України (1988-1998 рр.). Події, які відбувалися впродовж кожного періоду, впливали як на організаційну структуру професійно-технічних навчальних закладів, так і на зміст професійної підготовки кваліфікованих робітників.

У другому розділі «Професійно-технічна освіта на Півдні України у другій половині ХХ століття» обґрунтовано періоди розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр.; проаналізовано законодавчі документи, що визначали пріоритетні напрями

розвитку профтехосвіти південних областей України; розглянуто організацію та змістовно-технологічні аспекти навчання у закладах професійно-технічної освіти досліджуваного регіону.

Хронологічні межі I періоду охоплюють 1958-1968 рр. (перший субперіод – 1958-1963 рр., другий субперіод – 1964-1968 рр.). Провідною ідеєю цього періоду було становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України. Після прийняття Верховною Радою СРСР Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.) було розпочато перетворення усіх типів навчальних закладів трудових резервів у міські та сільські професійно-технічні училища. Цей процес відбувався поступово і тривав до 1963 р. (перший субперіод). Протягом другого субперіоду (1964-1968 рр.) здійснювався пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах.

У процесі дослідження виявлено, що розвиток системи профтехосвіти на Півдні України в досліджуваний період відбувався у прямій залежності від соціально-економічних, структурно-організаційних та змістовно-технологічних чинників. Серед *соціально-економічних* чинників виділяємо потребу виробництва у кваліфікованих робітниках у зв'язку з науково-технічним прогресом, індустріалізацією країни; зміни в управлінні професійно-технічною освітою країни, а саме: з 1959 р. управління здійснювалося Головним управлінням професійно-технічної освіти УРСР, яке у 1966 р. було реорганізовано у Державний комітет Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти; розвиток сільського господарства на Півдні України.

Окрему групу складають *структурно-організаційні* чинники: перетворення усіх існуючих типів навчальних закладів на міські та сільські професійно-технічні училища (ПТУ); прикріплення ПТУ до базових підприємств, колгоспів, радгоспів, машиноремонтних станцій, будівельних організацій тощо; покращення навчально-матеріальної бази училищ за рахунок базових підприємств; розширення мережі профтехучилищ на Півдні України.

До *змістовно-технологічних* чинників відносимо: впровадження нових навчальних планів і програм, у яких було виділено цикли предметів (професійно-технічний, загальноосвітній, політехнічний і фізично-естетичний); збільшено час на виробниче навчання на підприємстві та виробничу практику; введено нові предмети («Основи механізації і автоматизації виробництва», «Основи промислової електроніки», «Естетичне виховання»), у спеціальних предметах розширювався перелік лабораторно-практичних робіт; відбувався пошук засобів підвищення ефективності уроків виробничого навчання (письмове інструктування); вводилася у навчальний процес початкова військова підготовка.

За кількісними показниками розвиток навчальних закладів професійно-технічної освіти на Півдні України відбувався таким чином: з 61 навчального закладу у 1958 р. до 83 у 1968 р. Водночас не всі капіталовкладення, які виділялися на будівництво нових профтехучилищ,

гуртожитків, вчасно використовувалися, що призводило до невиконання планів введення в дію учнівських місць; у багатьох училищах виробниче навчання проводилося на застарілому устаткуванні, яке не відповідало передовим технологіям виробництва.

Провідною ідеєю II періоду, який окреслено 1969-1987 рр., була інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України, у якому виокремлено два субперіоди (перший субперіод – 1969-1983 рр., другий субперіод – 1984-1987 рр.). Соціально-економічний та культурний розвиток суспільства наприкінці 60-х рр. ХХ ст. зумовив наступний етап перебудови цієї системи в Україні: перехід професійно-технічних навчальних закладів до підготовки кваліфікованих робітників із отриманням повної загальної середньої освіти. Ці нововведення були визначені постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2.04.1969 р. № 240 «Про заходи щодо подальшого поліпшення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти».

Протягом першого субперіоду (1969-1983 рр.) здійснювалась перебудова організації навчання, змісту освіти, навчально-матеріальної бази професійно-технічних навчальних закладів на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою. У 1984 р. було прийнято «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи», згідно з якими усі існуючі на той час різні типи професійно-технічних навчальних закладів реорганізовувалися в єдиний тип навчального закладу – «середнє професійно-технічне училище» з відповідними відділеннями за професіями, формами й термінами навчання, залежно від рівня освіти вступників. Протягом другого субперіоду (1984-1987 рр.), крім змін у структурі навчальних закладів, відбувалася передача профтехучилищ, які підпорядковувалися іншим міністерствам та відомствам республіки, у систему професійно-технічної освіти.

Розвиток цієї системи освіти на Півдні України відбувався в розрізі змін у системі профтехосвіти країни та здійснювався під впливом *соціально-економічних* чинників: широке впровадження в народне господарство досягнень науки і техніки, зростання вимог до рівня кваліфікованих робітників викликало необхідність поєднання професійної підготовки з отриманням середньої освіти.

До *структурно-організаційних* чинників відносимо: перетворення професійно-технічних навчальних закладів у профтехучилища для підготовки кваліфікованих робітників із отриманням повної загальної середньої освіти; реорганізацію всіх типів навчальних закладів у єдиний тип – середнє профтехучилище (1984 р.); приведення середніх ПТУ до єдиного режиму, що підтверджують архівні звіти південних областей України.

До *змістовно-технологічних* чинників належать: вдосконалення навчальних планів і програм; затвердження нового переліку професій (1977 р.); розширення дидактичних засобів навчання (використання різних видів карток); впровадження у навчальний процес наукової

організації праці; введення нових предметів («Основи інформатики і обчислювальної техніки», «Автоматизація на основі електронної обчислювальної техніки», «Етика і психологія сімейного життя» тощо); пошук нових форм організації виробничого навчання (у Херсонській області було започатковано створення учнівських механізованих загонів, досвід організації яких був поширений на всій території України) тощо.

Упродовж другого періоду в південному регіоні України тривало збільшення кількісних показників навчальних закладів профтехосвіти: з 86 у 1969 р. до 114 у 1987 р. Однак аналіз архівних джерел свідчить про те, що масове впровадження в ПТУ середньої освіти і нічим не обґрунтоване переведення всіх училищ у єдиний тип – «середнє училище» – не тільки не забезпечили належного рівня освіти у більшості учнів, але й призвели до погіршення якості навчання. Профтехучилища перетворилися на навчальні заклади, де механічно поєднувалися загальноосвітня та спеціальна підготовка робітників з нескладних професій. Це призвело до наростання труднощів і негативних явищ у системі.

Провідною тенденцією III періоду, який охоплював 1988-1998 рр. (перший субперіод – 1988-1990 рр., другий субперіод – 1991-1998 рр.), стала суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України. У 1988 р. була прийнята постанова Ради Міністрів УРСР «Про організацію і структуру управління загальною середньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР», якою було розпочато процес інтеграції системи професійно-технічної і народної освіти. Протягом першого субперіоду (1988-1990 рр.) відбувалися кардинальні зміни в управлінні профтехосвітою країни, пошуки нового зразка системи, що викликали бурхливі суперечки у працівників навчальних закладів. Другий субперіод (1991-1998 рр.) викликаний проголошенням державного суверенітету України, що зумовило нові парадигми в освіті, зокрема й у професійно-технічній.

Часткові зміни у профтехосвіті 1988-1998 рр. здійснювалися за такими напрямками: *соціально-економічними* – реформа 1988 р. ставила за мету процес інтеграції системи професійно-технічної і народної освіти, в результаті чого управління системою підготовки робітничих кадрів перейшло до Міністерства народної освіти УРСР; початок перебудови у соціально-економічному й культурному житті суспільства, що викликало кризові процеси в країні, а оскільки профтехосвіта глибоко інтегрована у виробництво, то всі негаразди в економіці відбивалися й на її становищі; створення правового поля функціонування і розвитку цієї системи в Україні (1998 р.).

Серед *структурно-організаційних* чинників виділяємо створення нових типів навчальних закладів: вищих професійних училищ, регіональних та галузевих центрів профтехосвіти, на шляху створення яких перші кроки було зроблено в Одеській області; поступове скорочення кількості професійно-технічних навчальних закладів на Півдні України внаслідок їх об'єднання, зменшення

їх фінансування та кількісних показників прийому учнів. У цей період мережа навчальних закладів на Півдні України скоротилася зі 114 у 1988 р. до 95 у 1998 р.

Для третього періоду характерні *змістовно-технологічні* чинники: розширення мережі навчально-виробничих об'єднань ПТУ, виготовлення корисної продукції й надання послуг населенню, що підтверджують відомості про навчально-виробниче об'єднання «Престиж» у Херсонській області; впровадження нових програм, за якими здійснювалась підготовка зі споріднених професій; програм з виробничого навчання, у які було включено розділ про виробничу практику на підприємстві.

З набуттям незалежності Україна успадкувала систему освіти СРСР, зокрема й професійно-технічну. Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України відбувався в межах розвитку системи профтехосвіти Української РСР з особливостями, характерними для південного регіону. Ця система була орієнтована на задоволення потреб адміністративно-планової економіки у відтворенні та розвитку робітничого потенціалу, не відповідала оновленим соціально-економічним умовам, які характеризувалися становленням і розвитком ринкових відносин незалежної України.

Узагальнення результатів історико-педагогічного пошуку дає підстави для таких висновків:

1. У дисертації, відповідно до мети і завдань дослідження, розглянуто, проаналізовано й узагальнено теоретико-методичні засади професійно-технічної освіти Півдня України другої половини ХХ ст.

З'ясовано, що профтехосвіта є складовою системи професійної освіти України, яка пов'язана із соціально-економічним розвитком країни і виступає одним з чинників формування людського капіталу. У дослідженні під «професійно-технічною освітою» розуміємо процес трудової соціалізації особистості, що забезпечує її орієнтацію й адаптацію в професійному середовищі, оволодіння певним рівнем кваліфікації, неперервне зростання компетентності, майстерності та розвиток здібностей у галузі професійної діяльності.

Проблеми розвитку цієї системи відображені в історико-педагогічних працях, навчально-методичній літературі, наукових та методичних статтях, матеріалах доповідей, тез тощо. Проте їх аналіз засвідчує недостатнє дослідження розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ ст.

2. Аналіз архівних джерел засвідчив, що у 1940-1958 рр. системою підготовки кадрів в Україні були державні трудові резерви, які були складним, суперечливим суспільним утворенням внаслідок діяльності командно-адміністративної системи. Особливістю цього періоду було перетворення навчальних закладів на ремісничі училища, залізничні училища і на школи фабрично-заводського навчання, які виконували важливе на той час завдання – виховання й навчання підростаючого покоління у воєнний і повоєнний час. У цей період стала очевидною

необхідність зближення і зміцнення зв'язків між системами загальної та професійної освіти, що знайшла своє віддзеркалення у відповідному законі країни.

Характерною особливістю державних трудових резервів була залежність від суспільно-політичних та економічних змін, що відбувалися в країні; уніфікація навчальних планів і програм, а також форм і методів організації навчального процесу. Підготовка кваліфікованих робітників у цих закладах здійснювалася під впливом марксистсько-ленінських ідей.

3. За результатами опрацювання джерельної бази дослідження здійснено аналіз розвитку професійно-технічної освіти в Україні, що дозволив виокремити три періоди розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр. та шість субперіодів, а саме:

I період (1958-1968 рр.) – становлення радянської системи професійно-технічної освіти на Півдні України (перший субперіод – 1958-1963 рр., другий субперіод – 1964-1968 рр.). До основних *тенденцій* першого періоду віднесено: постійне зростання чисельності навчальних закладів професійно-технічної освіти на Півдні України, формування їх мережі; збільшення чисельності учнів у цих закладах; реорганізація структури навчально-виховного процесу відповідно до змін у змісті професійної підготовки кваліфікованих робітників; створення й поліпшення матеріально-технічної бази навчальних закладів профтехосвіти південного регіону країни за рахунок базових підприємств; перерозподіл співвідношення між теоретичною і професійною підготовкою в навчальних закладах на користь останньої.

II період (1969-1987 рр.) – інтенсифікація розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України (перший субперіод – 1969-1983 рр., другий субперіод – 1984-1987 рр.). Для другого періоду характерними були такі *тенденції*: подальше зростання кількості навчальних закладів профтехосвіти у південних областях України; уніфікація навчально-виховного процесу; зміни у змісті професійної підготовки кваліфікованих робітників; приведення до єдиного типу навчального закладу – середнього ПТУ; створення й удосконалення різних форм організації виробничого навчання.

III період (1988-1998 рр.) – суперечливість розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України (перший субперіод – 1988-1990 рр., другий субперіод – 1991-1998 рр.). Для третього періоду основними *тенденціями* виявилися: інтеграція системи професійно-технічної й народної освіти; реорганізація частини навчальних закладів південного регіону України у вищі професійні училища, центри профтехосвіти; переведення навчальних закладів на часткову самооплатність; зміни у змісті професійної підготовки кваліфікованих робітників; розвиток інформаційних технологій.

4. У процесі дослідження встановлено генезу розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958-1998 рр. Історико-педагогічний аналіз засвідчив, що цей розвиток перебував у

прямій залежності від соціально-економічних, структурно-організаційних та змістовно-технологічних змін, що відбувалися у країні.

Особливостями генези професійно-технічної освіти Півдня України є також взаємозумовленість і взаємозалежність профілізації закладів від напряму розвитку економіки регіону; організація підготовки робітничих кадрів на тлі уніфікаційних змін системи освіти тоталітарної держави; проектування інноваційних форм роботи та поширення в освітній галузі України.

Доведено, що у другій половині ХХ ст. у визначенні парадигм розвитку професійно-технічної освіти південних областей України превалювала ідеологія комуністичного виховання. Особливість розташування регіону визначала напрями розвитку економіки: аграрний, водно-меліораційний і судноремонтний, що віддзеркалювалася на профілізації училищ Півдня України. Науково-технічний прогрес, який відбувався у країні, став підґрунтям реформування у професійно-технічній освіті, яке було спрямоване на те, щоб поліпшити загальноосвітню та професійну підготовку робітників.

Структурно-організаційні зміни профтехосвіти на Півдні України, що відбувалися протягом досліджуваного періоду, позначалися створенням різнорівневої системи підготовки кваліфікованих робітників. Управління системою професійно-технічної освіти в Україні здійснювали Головне управління професійно-технічної освіти УРСР (1959-1966 рр.), Державний комітет Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти (1966-1988 рр.), Міністерство народної освіти УРСР (1988 р.). Початок 60-х років ХХ ст. позначений виникненням міських і сільських професійно-технічних училищ. Подальші пошуки напрямів модернізації системи професійно-технічної освіти, зокрема перехід на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою, стали поштовхом до створення єдиного типу навчального закладу – середнього ПТУ. За роки державної незалежності створюються нові типи навчальних закладів профтехосвіти: вищі професійні училища, центри профтехосвіти.

Протягом досліджуваного періоду розвиток професійно-технічної освіти південного регіону України вимагав оновлення змісту й методів підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах: відбувалися зміни в термінах проходження виробничої практики, професійно-практична підготовка учнів проводилася у бригадах, створювалася мережа навчально-виробничих об'єднань профтехучилищ, виготовлялася корисна продукція та надавалися послуги населенню. Впровадження у навчальний процес технічних засобів навчання, інформатизація й комп'ютеризація розширили можливості підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Запроваджувалися нові навчальні плани і програми, в яких навчальний процес все більше пов'язувався з виробництвом.

5. Здійснений аналіз джерельної бази та власний досвід роботи автора дослідження в системі професійно-технічної освіти довів, що на сьогоднішній день потрібна системна реформа профтехосвіти, яка має бути предметом розуміння того, що освіта – це один з основних важелів економічного розвитку країни.

У процесі дослідження визначено, що в умовах реформування професійно-технічної освіти України на принципах децентралізації можна творчо використати теоретичні здобутки і практичний доробок розвитку профтехосвіти південного регіону в 1958-1998 рр.: забезпечувати профільність навчальних закладів професійно-технічної освіти відповідно до потреб ринку праці та розвитку економіки регіону; створювати нові типи професійно-технічних навчальних закладів; удосконалювати класифікатор професій з метою їх інтеграції й укрупнення; передбачити щорічне оновлення змісту освіти відповідно до нових виробничих технологій та регіонального компоненту; запроваджувати дуальну освіту; застосовувати сучасні інноваційні технології у навчально-виховному процесі; стимулювати роботодавців щодо активізації їхньої участі у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і засвідчує необхідність подальшої розробки таких її питань: виявлення особливостей розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України у період незалежності, професійна підготовка учнів у середніх спеціальних навчальних закладах у різні періоди розвитку південного регіону України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Данилова О. І. Проблема індивідуалізації навчання в онтогенезі / О. І. Данилова // Зб. наук. пр. Пед. науки / Херсон. держ. пед. ун-т, М-во освіти і науки України ; редкол.: Є. С. Барбіна (відп. ред.) [та ін.]. – Херсон, 2002. – Вип. 28.– С. 46–49.

2. Данилова О. І. Аналіз наукових досліджень у галузі професійно-технічної освіти України (друга половина ХХ століття) / О. І. Данилова // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / голов. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 190–194.

3. Данилова О. І. Розвиток професійно-технічних навчальних закладів в Україні (70-ті роки ХХ ст.) / О. І. Данилова // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2013. – Вип. 17. – С. 245–250.

4. Данилова Е. И. Особенности проведения образовательной реформы 1988 года в профессионально-техническом образовании Украины / Е. И. Данилова // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири / редкол.: Л. Ф. Чупров (гл. ред.) [и др.]. – М. ; Черногоorsk, 2014. – № 3. – С. 13–19.

5. Данилова О. І. Особливості переходу професійних закладів системи трудових резервів у мережу професійно-технічних училищ (1958–1962 рр.): нормативно-правовий аспект / О. І. Данилова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. – К. ; Вінниця, 2014. – Вип. 39. – С. 93–97.

6. Данилова О. І. Особливості реорганізації професійно-технічних навчальних закладів Херсонщини у світлі освітньої реформи 1984 року / О. І. Данилова // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2014. – Вип. 24. – С. 277–282.

7. Данилова О. І. Періодизація розвитку системи професійно-технічної освіти в наукових дослідженнях / О. І. Данилова // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2014. – Вип. 22. – С. 274–280.

8. Данилова О. І. Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України у 1958–1968 рр. / О. І. Данилова // Междунар. науч. альманах / редкол.: М. В. Воронцова, І. Я. Жорова, В. І. Макаров. – Таганрог ; Херсон, 2014. – Вып. 2 (20). – С. 22–29.

9. Данилова О. І. Навчально-методична робота в професійно-технічних навчальних закладах Миколаївщини у 70-х роках ХХ століття / О. І. Данилова // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2015. – Вип. 1 (150). – С. 30–32.

10. Данилова О. І. Перспективні напрямки розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні / О. І. Данилова // Пед. альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2015. – Вип. 25. – С. 165–171.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Данилова О. І. Організація навчально-пізнавальної діяльності учнів в історії освіти / О. І. Данилова // Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження) : матеріали Всеукр. пед. читань / за заг. ред. В. В. Кузьменка, О. В. Рідкоус. – Херсон, 2012. – С. 20–22.

12. Данилова Е. И. Особенности осуществления общеобразовательной подготовки в профессионально-технических училищах Украины (1969–1980 гг.) / Е. И. Данилова // Научный поиск / глав. ред. И. Ю. Добродеева. – Шуя, 2013. – № 2.4. Спец. вып. : Шуйская сессия студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых «Университет – новой школе» : материалы VI Междунар. науч. конф. студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых (22–23 мая 2013 года, г. Шуя). – С. 41–43.

13. Данилова О. І. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка в контексті підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах / О. І. Данилова // Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність : матеріали

обл. пед. читань (15 березня 2013 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко, І. В. Воскової. – Херсон, 2013. – С. 20–23.

14. Данилова О. І. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів на Херсонщині у другій половині ХХ століття / О. І. Данилова // Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 жовтня 2013 року, м. Херсон) / Херсон. держ. ун-т ; відп. ред. В. І. Чепок. – Херсон, 2013. – С. 149–153.

15. Данилова О. І. Розвиток педагогічної майстерності майстра виробничого навчання (50–70 роки ХХ століття) / О. І. Данилова // Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. веб-конф. (15–16 травня 2013 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, І. Я. Жорової, І. В. Воскової, В. С. Мусієнко. – Херсон, 2013. – С. 59–62.

16. Данилова О. І. Управління розвитком професійної компетентності майстра виробничого навчання в закладах профтехосвіти (50–60 рр. ХХ століття) / О. І. Данилова // Управління післядипломною освітою: реалії, тенденції, перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 вересня 2013 року, м. Херсон) : у 2 частинах / за заг. ред. А. М. Зубка, І. Я. Жорової, Л. М. Назаренко. – Херсон, 2013. – Ч. 1. – С. 67–70.

17. Данилова О. І. Професійно-технічна освіта в освітньому просторі Херсонщини у 1958–1988 рр. / О. І. Данилова // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение : сб. науч. трудов участников Междунар. науч.-практ. конф. (г. Биробиджан, 29 октября 2014 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан, 2014. – С. 47–51.

18. Данилова О. І. Питання трудового виховання у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського / Данилова О. І. // Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення : матеріали обл. наук.-практ. конф. (15 травня 2014 року, м. Херсон) : у 2 ч. / за заг. ред. Комінарець Т. В., Кузьменка В. В. – Херсон, 2014. – Ч. 1. – С. 109–112.

19. Данилова О. І. Розвиток навчальних закладів професійно-технічної освіти на Херсонщині (кінець 50-х – початок 60-х років ХХ ст.) / О. І. Данилова // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : зб. тез і анотованих матеріалів XIV Всеукр. іст.-пед. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 року, м. Київ) / голов. ред. О. В. Сухомлинська. – К., 2014. – С. 17–18.

20. Данилова О. І. Розвиток професійно-технічної освіти Херсонщини (на прикладі історії розвитку Херсонського професійного ліцею зв'язку та поліграфії) / О. І. Данилова // 70-річний шлях Херсонської області – досягнення та перспективи розвитку : матеріали обл. наук.-практ.

конф. (13 березня 2014 року, м. Херсон) / за заг. ред. С. Г. Водотики, Ю. В. Кузьменко. – Херсон, 2014. – С. 117–120.

21. Данилова О. І. Форми і методи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на Херсонщині в другій половині ХХ століття / О. І. Данилова // Психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки фахівців технічного, економічного та гуманітарного профілю : зб. тез за матеріалами Всеукр. наук.-пед. конф. (18 березня 2014 року, м. Херсон) / за заг. ред. В. Г. Бутенка. – Херсон, 2014. – С. 38–43.

22. Данилова О. І. Розвиток різних типів навчальних закладів системи трудових резервів в Україні (40–50-ті роки ХХ століття) / О. І. Данилова // Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka : Zbiór raportów naukowych (30.07.2014 – 31.07.2014) – Warszawa, 2014. – S. 29–33.

23. Жорова І. Я. Становлення та розвиток професійно-технічної освіти на Херсонщині (кінець ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.) / Жорова І. Я., Данилова О. І. // Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця: історія, теорія, практика : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 вересня 2014 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. – Херсон, 2014. – С. 59–62.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

24. Данилова О. І. Організаційно-методичні засади підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах Півдня України в другій половині ХХ століття : навчальна програма спецкурсу / О. І. Данилова. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – 18 с.

25. Данилова О. І. Підготовка кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти на Півдні України у другій половині ХХ століття : методичні рекомендації / О. І. Данилова. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – 42 с.

АНОТАЦІЯ

Данилова О. І. Розвиток професійно-технічної освіти на Півдні України (1958-1998 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України в історико-педагогічній ретроспективі. На основі вивчення наукової літератури, архівних джерел визначено й розкрито соціально-економічні, структурно-організаційні, змістовно-технологічні чинники впливу на розвиток професійно-технічної освіти південного регіону України

у 1958-1998 рр. З'ясовано передумови й особливості генезису системи професійно-технічної освіти на Півдні України у досліджуваний період. Охарактеризовано зміст та організацію підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Виокремлено періоди розвитку професійно-технічної освіти на Півдні України (1958-1968 рр.; 1969-1987 рр.; 1988-1998 рр.) і виявлено їх провідні тенденції.

Визначено можливості творчого використання історичного досвіду системи професійно-технічної освіти Півдня України в умовах інтеграції країни в європейський освітній простір.

Ключові слова: професійна освіта, професійно-технічна освіта, кваліфікований робітник, професійно-технічний навчальний заклад, розвиток, періодизація розвитку професійно-технічної освіти, Південь України.

АННОТАЦІЯ

Данилова Е. И. Развитие профессионально-технического образования на Юге Украины (1958-1998 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2015.

Диссертация посвящена исследованию проблемы развития профессионально-технического образования на Юге Украины в историко-педагогической ретроспективе. На основе изучения научной литературы, архивных источников определены и раскрыты социально-экономические, структурно-организационные, содержательно-технологические факторы влияния на развитие профессионально-технического образования южного региона Украины в 1958-1998 гг. Выявлены предпосылки и особенности генезиса системы профессионально-технического образования на Юге Украины в исследуемый период (взаимообусловленность и взаимозависимость профилирования заведений от направления развития экономики региона; организация подготовки рабочих кадров на фоне унифицированных изменений системы образования тоталитарного государства; проектирование инновационных форм работы и распространения в образовательной отрасли Украины).

Охарактеризованы содержание и организация подготовки квалифицированных рабочих кадров. Выделены периоды развития профессионально-технического образования на Юге Украины и выявлены их ведущие тенденции.

I период (1958-1968 гг.) – становление советской системы профессионально-технического образования на Юге Украины (первый субпериод – 1958-1963 гг., второй субпериод – 1964-1968 гг.). К основным тенденциям первого периода отнесены: постоянный рост численности

учебных заведений профессионально-технического образования, формирование их сети; увеличение численности учеников в этих заведениях; реорганизация структуры учебно-воспитательного процесса в соответствии с изменениями в содержании профессиональной подготовки квалифицированных рабочих; создание и улучшение материально-технической базы учебных заведений профтехобразования за счет базовых предприятий; перераспределение соотношения между теоретической и профессиональной подготовкой в учебных заведениях в пользу последней.

II период (1969-1987 гг.) – интенсификация развития профессионально-технического образования на Юге Украины (первый субпериод – 1969-1983 гг., второй субпериод – 1984-1987 гг.). Для второго периода характерными были тенденции: дальнейший рост количества учебных заведений профтехобразования; унификация учебно-воспитательного процесса; изменения в содержании профессиональной подготовки квалифицированных рабочих; приведение к единому типу учебного заведения – среднему профессионально-техническому училищу; создание и усовершенствование различных форм организации производственного обучения.

III период (1988-1998 гг.) – противоречивость развития профессионально-технического образования на Юге Украины (первый субпериод – 1988-1990 гг., второй субпериод – 1991-1998 гг.). Для третьего периода основными тенденциями были: интеграция системы профессионально-технического и народного образования; реорганизация части учебных заведений в высшие профессиональные училища, центры профтехобразования; перевод учебных заведений на частичную самоокупаемость; изменения в содержании профессиональной подготовки квалифицированных рабочих; развитие информационных технологий.

Определены возможности творческого использования исторического опыта системы профессионально-технического образования Юга Украины в условиях интеграции страны в европейское образовательное пространство: направлять усилия на поднятие престижа рабочих профессий на государственном, общественном уровнях; предусмотреть обновление профессий (путем их интеграции и укрупнения); создавать новые типы профессионально-технических учебных заведений; вводить дуальное образование; применять современные инновационные технологии в учебно-воспитательном процессе; стимулировать работодателей относительно активизации их участия в подготовке будущих квалифицированных рабочих; совершенствовать систему подготовки, переподготовки и повышения квалификации инженерно-педагогических кадров профтехобразования на базе профильных ПТНЗ, на производстве и т.п.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессионально-техническое образование, квалифицированный рабочий, профессионально-техническое учебное заведение, развитие, периодизация развития профессионально-технического образования, Юг Украины.

ANNOTATION

Danylova O. I. The development of vocational education in the South of Ukraine (1958-1998 years). – Manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Pedagogics, specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2015.

The thesis is devoted to the research of the problems of vocational education in the South of Ukraine in historical and pedagogical retrospect. On the basis of studying the scientific literature, archival sources socioeconomic, structural and organizational, content and technological factors of influence the development of vocational education in the Southern region of Ukraine in 1958-1998 years are identified and analyzed. Prerequisites and features of the genesis of vocational Education system in the South of Ukraine during the investigated period are clarified. The content and organization of training qualified workers are characterized. The periods of vocational education in the South of Ukraine (1958–1968 years; 1969–1987 years; 1988–1998 years) are distinguished and leading trends are found out.

Possibilities of creative use of historical experience of the system of vocational education in the South of Ukraine in the terms of the country's integration into the European educational sphere are given.

Keywords: professional education, vocational education, qualified worker, vocational training institution, development, periodization of vocational education, the South of Ukraine.

Підписано до друку 27.05.2015 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 05/15/9-2

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.